

MÎHÂÎL NU‘AYME’NİN “MİRDAD’IN KİTABI” ESERİNDE İSLAM VE HRİSTİYANLIK

Besire EZİZELİYEVƏ*

Öz: Ünlü Arap yazar Mîhâîl Nu‘ayme, İngiliz dilinde kaleme aldığı “The Book of Mirdad” (Mirdad’ın Kitabı) adlı eserinde edebî-felsefî, dinî-teoloji gibi konuları ele alarak onları humanist bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Romanda İslam ve Hristiyanlık, sufizm ve mistisizm konuları çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Nuh’un tufanı, dünyanın faniliği, “benlik” düşüncesi, kıyamet, insanın manevî kemâle ermesi gibi konular İslam ve Hristiyan dinlerinin mistik düşünce tarzıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nu‘ayme, Mirdad, sufizm, Hristiyanlık, roman.

ISLAM AND CHRISTIANITY IN “THE BOOK OF MIRDAD” BY MÎKHÂÎL NU‘AYMA

Abstract: The novel “The Book of Mirdad” written in English by the prominent Arab writer, Mîkhâîl Nu‘ayma, conveys literary-philosophical, theological characteristics in the Humanistic perspective. In the novel, Islam and Christianity, Sufism and mysticism have been taken up in different aspects. The subjects such as the flood of Noah, the temporality of the world, the concept of “Self”, the judgement day and the maturity of human-being have been taken up in the novel with the ideas of mystical thoughts of Islam and Christianity.

Keywords: Nu‘ayma, Mirdad, sufism, Christianity, novel.

* Dr., Azərbaycan Milli Elmler Akademisi, Edebiyat Enstitüsü (a_basira@mail.ru).

XX. yüzyıl Arap edebiyatının önemli yazarlarından sayılan Mîhâîl Nu'ayme, şair, eleştirmen, makale ve hikâye yazarı kimliği ile bilinmektedir. Doğu ile Batının dinî ve felsefî düşüncelerine edebî ürünlerinde çokça yer veren yazar, yalnız Arap Mehcer edebiyatına değil, aynı zamanda dünya edebiyatına da katkıda bulunmuş bir isimdir.

Mîhâîl Nu'ayme, edebî yaratıcılığında önemli yeri olan "The book of Mirdad" (Mirdad'ın Kitabı) adlı eserini humanizm bakış açısıyla kaleme almıştır. Bu eser, bir nevi Mîhâîl Nu'ayme'nin varlık âlemi konusunda sahip olduğu düşünce biçiminin bir özetidir.¹

Nu'ayme'nin 1946 yılında İngilizce kaleme aldığı bu roman, 1948 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Daha sonra yazar kendisi eseri Arapçaya çevirerek 1952 yılında yayımlanmıştır. Roman, "Kitabın Hikayesi" ve "Kitap" bölümlerinden oluşmaktadır. Eserin ana konusunu Mirdad'ın yaşam, varlık, Tanrı, ölüm ve diğer konulardaki düşünceleri oluşturmaktadır.

Nu'ayme'nin Doğu ve Batının çeşitli edebî-felsefî, dinî ve sosyal görüşlerinden kaynaklanan düşüncelerinin merkezinde insan benliğini esas alan fikirler durmakta ve yazar bu fikirleri maddî dünyaya karşı eserinde şöyle ele almaktadır. "*Ene-Ben dediğiniz zaman kalbinizde de söyleyin: Tanrım, benim kederlerinden, köleliğinden kurtar beni, benliğin mutluluğuna erişmede rehberim ol.*"² "*Sevgiyle besle ki onu, görülmeyeni görebilesin, yoluna ışık saç ki istediğin yere gidebilesin*" diyen yazar, din farkı gözetmeden Tanrı sevgisi ve ilahi aşkla kemâle eren basiret sahibi insanı takdir etmektedir.

"Mirdad'ın Kitabı" romanında İslam ve Hristiyanlık, sufizm ve mistisizm gibi konular farklı yönlerden ele alınmıştır. Hz. Nuh tufanı, fânî dünya ve insan nefsinin ilahî makamın önünde tutulması, "ben" anlayışı, dünyanın sözden yaratılması, kıyamet, insanın manevî kemâli, Mirdad'ın rolü ve diğer hususlarda İslam, Hristiyanlık ve Doğu düşünce sisteminde önemli yeri olan tasavvuf öğretilerinden bahseden konular çoğunluğu oluşturmaktadır. Eserde Hind mistisizmi, zerdüştlük ve hurufilikle bağlı konulara da değinir.

Eserin başlangıcında-"Kitabın Hikâyesi" kısmında As ve Libiya dağlarının Altar isimli yüksek tepesinde yerleşen ve parçaları kalmış Gemi adlı heykel konusuyla ilgili yazar, Nuh tufanından şöyle bahsetmektedir, "*Tarihin derinlikle-*

¹ Konuyla ilgili bkz. Mahir Hamidov, "Mîhâîl Nu'ayme'nin Poetikası ve Şiirleri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 128, 168.

² Mikhail Naimy, *The book of Mirdad*, Arkana Penguin Books, New York, 1993, s. 38.

rinde kaybolursa da halk, kendi tarihinin Tufan'dan başladığına inanıyordu."³ Nuh Peygamber ve yanındakilerin hayatlarından alınmış bu efsane, Büyük Tufan'dan birkaç yıl sonra cereyan eden olaylardan söz açmaktadır.

Din kaynaklarda Nuh peygamber ve tufanla bağlı olaylar şöyle anlatılmaktadır: Örneğin; Kuranın el-'Araf suresinde kendi kavmine peygamber olarak gönderilen Hz. Nuh'un "*Ey kavmim, Allah'a tapın. Sizin Ondan başka ilahınız yoktur.*"⁴ sözlerine inanmayan insanların akibeti şu ayetle aktarılmaktadır. "*Onlar (Nuh'u) yalanladılar. Biz de Onu ve onunla beraber gemide olanları kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayanları ise suya gark ettik. Onlar, gerçekten kör bir kavimdirler.*"⁵

Eserdeki Gemi, bir sembol gibi sunulmaktadır. Tesadüfi değil ki, M. Nu'ayme, "*birkaç asır geçti, simalar ve isimler değişse de, o gündün bu güne onlara ulaştırılan inançları ve dini merasimleri yaşatan dokuz insan gemide yaşamlarını sürdürdüler*"⁶, demektedir. "*Onlara ulaştırılan inançlar ve merasimler*" ifadesi ile dini farklılıklardan dolayı ortaya çıkan ayinleri kasd etmektedir. Gemidekilerin ilahi hakikatlerden uzaklaştıklarında Nu'ayme'nin Mirdad'ın timsalinde peygamber misyonunu üstlenen insan tasvir edilmektedir. Mirdad ilk zamanlar peygamber olarak kabul görmemiştir. "*Ters ve taş yürekli komutan*" "*çıplak, zayıf düşmüş, yaralı ve güçsüz bir ecnebiyi*" desteğe liyakatli görmez. Burada "*ecnebi*" sözü dikkat çekmektedir.

Romanda somut olarak beşer tarihindeki peygamberlerden birinin tip olarak verilmesi tarihi olayların dışında olduğu için gerçeklikten uzaktır. Ama birçok araştırmacının da belirttiği gibi "Mirdad" tipi İsa peygamberin kişiliğine daha çok yakındır. Tanınmış şarkiyatçı alim Aida İmanguliyeva'nın da belirttiği gibi, "Mirdad" kelimesi Arap dilinde "dönen" anlamına geldiği ve insanlığın düştüğü günah, yalan ve riyakarlıktan onları kurtaran ve beşeriyetin gözlerini hakikata açan "Mesih"i sembolize ettiğini, eseri Nu'ayme'nin dinî, felsefî, medenî ve sosyal bakış açısı olarak da görmek mümkündür.⁷ Eserdeki "ecnebi" ifadesi ise peygamberler silsilesinde ecnebiliyi ile temayüz eden, Araplar arasından seçilmiş bir peygamberi de anımsatmaktadır. Ama burada Hz. Muhammed peygamberin kişiliğinin canlandırıldığı da iddia edilemez. Bu konuda araştırmacı Nedim Nu'ayme'nin görüşleri daha çok kabule şayandır: "*İncil*" ve "*Kuran*" gibi, *Mirdad da*

³ Selaheddin Xelilov, *Aida İmanguliyeva Yaradıcılığının İziyle*, Şerq-Qerb, Bakı, 2009, s. 266.

⁴ Kur'an-ı Kerim, *Araf/165*, Müminin Neşriyatı, Bakü, 2001.

⁵ *Araf/166*.

⁶ Selaheddin Xelilov, *a.e.*, s. 268.

⁷ Aida İmanguliyeva, *Yeni Ereb Edebiyatı Korifeyleri*, Elm, Bakü, 2003, s. 241.

kurtuluş yolunu gösteriyor. Burada Hz.İsa ve Hz.Muhammed peygamberin yerinde sembolik olarak Mirdad duruyor. Daha az Muhammed peygambere, ama daha fazla İsa peygambere benzeyen Mirdad ikinci kez gelişinde her şeyden haberdar hakikati, Mesih'i sembolize eder."⁸

Nu'ayme'nin "Mirdad'ın Kitabı" eserinde az da olsa dini mensubiyetten uzak ve millî taassuba dayanan duyguları da mevcuttur. Aslında bu duygu yazarın dini birlik, tek Allah karşısında insanların beraberliği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bütün dinlerin birliğini sembolize eden 'Gemi' motifi bu düşünceden doğmuştur. Kur'an-ı Kerim'in Âli İmran suresinde Cenabı Hak şöyle buyuruyor: "*(Ya Muhammed) de ki: 'Biz Allah'a, bize nazil olan (Kur'an'a), İbrahim'e, İsmayil'e, İshak'a, Yakub'a ve onun oğullarına indirilenlere, Rabbinden Musa, İsa ve diğer peygamberlere verilenlere inandık ve onlar arasında fark görmeyiz. Biz yalnız O'na (Allah'a) teslim olduk'*".⁹ Mihâil Nu'ayme'nin bakış açısı, yaratıcılık yönü ve eserlerinin edebî ve felsefî yönü onun bütün dinlere ve peygamberlere olan yaklaşım tarzı Kur'an-ı Kerim'in getirmiş olduğu değerlerle de benzerlik oluşturmaktadır. Bunun başlıca kanıtı olarak yazarın düşünce tarzında alemşümül değerleri ihtiva eden sufi geleneğinin, düşünce sisteminin önemli yeri olmasıdır. Ruhlar ve manevi değerlerin kâmillik ve vahdet bakış açısından bakıldığı zaman insanlar arasında toplumsal, etnik, dini ve diğer farklılıklar ortadan kalkmış olur, yalnız âlî beşerî değerler ölçü olarak kalır.¹⁰

Yazarın peygamberlere bakış açısını oluşturan Mirdad'ın gelişinden sonra geçen yedi yılın değerlendirilmesi de ilginçtir. "*Mirdad'ın gelişinden itibaren yedi yıl zarfında zenginlik içerisinde yaşadık. Çünkü geçen yedi yıl zarfında geminin geliri yedi kat artmıştı. Özellikle de diğer arkadaşımızın ölümünden sonra onun, Yaradanın takdiri ile aramıza katıldığını anlamış olduk.*"¹¹ Şamadam'ın dilinden söylenen bu sözler peygamberler silsilesi içerisinde Yusuf Peygamberi anımsatıyor. Bilindiği gibi, Kur'an-ı Kerim'in Yusuf suresinde, Yusuf peygamberin kıssası şöyle anlatılıyor. "Yedi zayıf inek, yedi sihatli ineği yutuyor. Yedi yeşil sümbül ve yedi kuru sümbül" rüyasını tabir ettikten sonra Melik tarafından Mısır hazinesinin yönetimi ona veriliyor. Gelecek yedi yılda ülke hazinesini yönettiği ve insanları açlıktan ve felaketten kurtardığı nakl ediliyor. Bu benzerlik Mirdad'ın timsalinde peygamberlik makamını gösteren delillerdendir. Eserin "Ki-

⁸ Nadeem Naimy, *Mikhail Naimy*, Department of Arabic American University of Beirut, Beirut, 1967, s. 304.

⁹ *Âli İmran/64*.

¹⁰ Cümşüdoğlu N., *Füzuli'nin Senet ve Marifet Dünyası*, Süruş, Bakü-Tahrân, 1997, s. 34.

¹¹ Selaheddin Xelilov, *a.e.*, s. 285.

tabın Koruyucusu” kısmında Şamadam’la karşılaştırılan Mirdad’ın peygambere has özelliklerle tasvir olunması da bu durumu destekler mahiyettedir. Mirdad’ın zayıf vücudunu tasvir ettikten sonra Nu’ayme sözlerine şu şekilde devam etmektedir: “*Ancak gözündeki ve yüzündeki nur, onu zırhlı askerden daha güçlü ve yaşından daha büyük gösteriyordu. Sanki onun keskin gözleri, ruhumu büriyen örtüleri delmiş ve onu çıplak bırakmıştı. Ben, ruhumun insan karşısında üryan kalmasından korkmuştum. Yahut da onun paklığının, ruhumun karanlık perdelelerini paramparça etmesini ve tüm yaşam zarfında kazandığım bu perdelerin parçalanıp yerlere atılmasını görmek beni rahatsız etmişti.*”¹²

Yedi rakamla ilgili “Mirdad’ın Kitabı” romanında “İncil” ile örtüşen meselelerden biri dikkat çekmektedir. Eserde Çakmaktaşı yamacıyla Altar zirvesine tırmanan tahkiyeciyi, sefer için yedi parça ekmek alır. Çoban ve keçi sürüsüyle karşılaşan tahkiyecinin ekmek parçalarını çoban alıp keçilerine yedirdikten sonra aralarında şöyle bir diyalog geçer:

“- *Senin, yedi yıl devam edecek yolculuk için yedi parça ekmek almanı anlamıyorum!*

Yedi bin mi almalydım?

Hayır, tek paça bile almamalyydın.

Demek sen bana yanıma tek parça ekmek almadan tehlikeli ve uzun bir yolculuğa çıkmamı mı tavsiye ediyorsun?

Yolcusunu doyuramayan yolu kat etmeğe değmez”¹³

Yukarıdaki diyalogta zorlukları ve engelleri ile fani dünyadan el çekerek, nefisini temizlemekle ilahî makama doğru yönelmiş yolcunun yolu sufi bakış açısından dile getirilmiştir. Ama buradaki diğer bir durum ise yedi ekmek meselesinin İncilde de mevcut olmasıdır. İsa peygamber sahrada dört binden fazla insanı yedi ekmek ve balıklarla doyurur: “*İsa, insanlara yere oturmalrını söyledi. Yedi ekmekle balıkları alıp, şükr ettikten sonra halka dağıtmaları için talebelerine verdi. Her kez doydular, hatta arta kalan parçaları yedi bohçaya yığdılar.*”¹⁴ Görüldüğü gibi, Nu’ayme’nin eserindeki amaç, İncildeki kıssadan farklılık arz etmektedir. İncildeki kıssa Allah’a şükr eden insanın kurtuluşunu gösterse de, Nu’ayme, İncilden aldığı bu kıssayı farklı biçimde, sufi düşünce tarzına uygun bir şekilde sembolize etmektedir.

¹² A. e., s. 283.

¹³ Selaheddin Xelilov, a. e., s. 273.

¹⁴ *İncil*, Bibliya Tercüme Enstitüsü, Bakü, 1993, s. 47.

"Mirdad'ın Kitabı" romanında Hristiyanlıkla ilgili konulardan biri de "Mukaddes Ruh"la ilgili kısımdır. Bu kısımda varlık aleminin vahdetinden, birliğin den bahsedilmektedir. Tanrı'nın "*Her şeyi vahdet halinde yarattığını*" söyleyen Nu'ayme, "*O'nun varlık konusundaki tasarrufu ve amacı her zaman aynı olmuştur*"¹⁵ diye kaydeder. Vahdet-i vücud düşünce sisteminden de istifade eden yazar, "*Amacı her zaman aynı olmuştur*" sözleriyle çeşitli dinlerin aynı amaca, Tanrı'nın birliğine atıfta bulunmaktadır. Nu'ayme, insan ve nefsi arasında savaşın sürdüğü fanî dünyada "dost" ve "düşman", "iyi" ve "kötü" kavramlarını göstermekle aslında zıtlıkların Tanrı'dan değil, insanın kendi "Beninden"- isteklerinden kaynaklandığını, dolayısıyla insanları "elek değil, tencere olmağa", "mutlak anlayış ruhuna sahip" olmağa çağırmaktadır. Burada "tencere", vahdet ve birliği sembolize eder: "*Dostlarım, elekten uzak durun! Çünkü Tanrı'nın sözü hayatın özüdür. Hayatsa içerisinde hiçbir şeyin parçalara ayrılmayacağı bir bütündür*".¹⁶ Nu'ayme'ye göre, yaradan "kendisinin ve yarattıklarının parçalara ayrılmayan bir bütün olduğunu insanlara bildiren" Mukaddes ruhtur.

Hristiyanlıkta "Mukaddes Ruh'tan" şöyle bahsedilmektedir: "*Kim insan oğluna karşı bir söz söylese affedilecektir; ama her kim ki "Mukaddes Ruh'a" karşı kötü bir şey söylese ne şimdi, ne de gelecekte bağışlanacaktır.*"¹⁷ İsa peygamber talebelerine dünyaya yayılarak bütün milletleri onun talebesi yapmayı, onları Ata, oğul ve Mukaddes Ruh ismiyle haç suyuna çekmeleri talimatını verir.¹⁸ Hristiyanlık inancına göre Tanrı, insanları "Mukaddes Ruh'la" temizler. O'na karşı gelmek, büyük günah işlemek demektir. "*Kim Mukaddes Ruh'a saygısızlık yaparsa, affolunmayacaktır.*"¹⁹ Görüldüğü gibi, Nu'ayme'nin Mukaddes Ruh konusundaki düşünceleri Hristiyan düşüncesiyle paralellik arz eder. Ancak eserin bu kısmında İslam'da mevcut olan Tanrı'nın birliği anlayışını da görmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "*De ki (Ya Muhammed) Ey kitap ehli, sizinle bizim aramızda aynı olan bir kelimedede ittifak edelim. Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, O'na şirk koşmayalım. Allah'ı bırakıp birbirimizi Rabb edinmeyelim.*"²⁰ Ona göre de Nu'ayme, insanları "eleklerini ateşe atmaya", cehalet perdelerini aralayarak Tanrı'nın birliğine davet ediyor. "*Çünkü sizin sözü-*

¹⁵ Selaheddin Xelilov, *a.e.*, s. 302.

¹⁶ *A.e.*, s. 302-303.

¹⁷ *İncil*, s. 37.

¹⁸ *İncil*, s. 85.

¹⁹ *İncil*, s. 93.

²⁰ *Âli İmran/64*.

nüzle Tanrı'nın sözü aynıdır. Aradaki fark, Tanrı'nın sözünün aşık, sizinkinse hala perdeli olmasıdır. Mirdad sizden perdeleri kaldırmanızı istiyor.”²¹

Şunu da belirtmemiz gerekir ki Mîhâîl Nu‘ayme, bu noktada İslam kaynaklı düşünceleri de önemsemektedir. Bunun da objektif sebepleri vardır. “İslam’ın esasını tek Tanrılık inancı oluşturur. Yahudi ve Hristiyanlardan farklı olarak İslam, Tanrı’nu mutlak anlamda benzersiz olarak görür. O’nu her türlü şeyden pak tutar, O’na şirk koşmayı kabul etmez.”²² Romanın tümünü incelediğimizde vahdet-i vücud kuramına üstünlük verildiğini görmek mümkündür. Mirdad, rahiplere şöyle sesleniyor: “Sizler Tanrı sözündeki hecelerden başka bir şey değilsiniz.”²³ Burada dünyanın yaratılmasına değinilmekte ve sözün kutsiyetinden bahsedilmektedir. Burada Yazarın düşünceleri İncil’le benzerlik oluşturmaktadır. “İsa şöyle cevap verdi: İnsan, ekmekle değil, Tanrı kelamıyla yaşar.” - buyurdu.²⁴

Bilindiği gibi İslamiyette de sözün büyük değeri vardır. Kur’an-ı Kerim’in İbrahim suresinde şöyle buyrulmaktadır: “Allah, iman edenlerden hem dünyada, hem de ahirette kesin bir söz (kelimeyi-şehadet) almıştır.”²⁵

“Mirdad’ın Kitabı” romanında İslam ve Hristiyanlıkta önem arz eden ve yazarın da dikkat çektiği meselelerden biri de insanın gözlerini kapatan perdeleri kaldırması, hak ve hakikate sağır kulakları açmasıdır. “Mirdad, sizden kulaklarınızı kapatan engelleri kaldırmanızı istiyor” ifadeleriyle Nu‘ayme, kahramanının sanki peygamberlik misyonunu onaylıyor. Bu durumu Şamdam da şöyle dile getirir: “O, saf sevgisi ve engin sabrıyla gözlerimi kaplayan perdeleri kaldırmaya çalışıyordu. Ama ben, gözlerimi kapatmak için başka perdeler arayışındaydım.”²⁶ Mîhâîl Nu‘ayme’ye göre insanlar, yaratılış fitratına zıt olarak gözlerine perde, dudaklarına ise mühür vurmuşlardır. Yazar, insanların dudaklarındaki mühürden ve onları kaplayan perdelerden kurtulacakları gün, kendi değerlerini de anlayacaklarına²⁷, maddî anlamda ışıkla değil, kalp nuruyla bakanların, dudaklarıyla değil, vicdanlarıyla konuşanların onu kaplayan sis perdelerinden kurtulacaklarına inanmaktadır.²⁸ Bu konuyla ilgili Nu‘ayme, şöyle söylemektedir: “Perde ve mühürlerden kurtulmanın anahtarı dudaklarınızdan eksik olmayacak hayati önem

²¹ Selaheddin Xelilov, a.e., s. 303.

²² Cümşüdoğlu, a.e., s. 27-28.

²³ Selaheddin Xelilov, a.e., s. 304.

²⁴ İncil, s. 16.

²⁵ İbrahim/284.

²⁶ Selaheddin Xelilov, a.e., s. 286.

²⁷ A.e. s. 92.

²⁸ Rabî‘a Bedî‘ Ebî Fâdil, *el-Fikru’d-Dîmî fi’l-Edebi’l-Mehcerî*, Dâru’l-Cil, Beyrut, 1992, s. 905–907.

arz eden bir sözdür. Bu sözü Mirdad, 'Mükemmel Söz' olarak niteler."²⁹ Yazar burada 'Mükemmel Söz'le 'Benlik' kelimesini kasetmektedir.

"Benlik" konusunun Nu'ayme'nin edebî yaratıcılığında önemli yeri vardır. Bu konudaki düşüncelerini belirterken Nu'ayme, çeşitli dinlerin konuyla ilgili düşüncelerini ve farklı felsefî telimlerden faydalanmıştır. Nu'ayme'ye göre, 'Ben' hem yaratılan, hem de yaratandır. 'Ben'in kudsiyeti, yüceliği Tanrı'dan, onun şerri, kötü amelleri ise insanın kendi amellerinden kaynaklanmaktadır. "Eğer ben sabit ve düzenli olursa dünyamız da sabit ve düzenli olur. O zaman insanlar da zamandan daha kuvvetli ve mekandan daha geniş olurlar. Ama ben, kesintili ve değişken olsa dünyamız da yaşanmaz hale gelir. İnsanlarsa güneşin bile dağıtmadığı duman tepesi haline gelir."³⁰ Yazar, yaratıcıdan uzaklaşan insan hayatının acımasızlığına, trajedisine dikkat çekmektedir. "İki farklı kişiliğin, bir 'ben'in diğer 'ben' gibi olmadığı sürece anlaşması mümkün müdür? İçimizdeki 'ben'in düzeni, özü bozulduğu zaman dünyanın sistemi, düzeni nasıl tam olabilir ki?"³¹ Mirdad, insanlara kendi benlerindeki çelişkileri, duygu ve düşüncelerindeki ikilemleri ortadan kaldırmayı, zerrenin düzeninin kürenin düzeniyle uyum içerisinde olmasını öğütler: "Herkes kendi 'ben'ine dikkatini yoğunlaştırmayı becerirse, her şeyi kapsayan, kuşatan 'Ben' olan Tanrı'da toplanacaksınız."³² Mirdad'ın, "İnsan, benliğindeki yaradanı kendisine çekene kadar insan olmaya devam edecektir"³³ sözleri de aynı düşünceyi sembolize etmektedir. İslam sufi geleneğinde olduğu gibi Nu'ayme de yaradanın kendi yarattıkları ile tanındığını ifade eder. "Varlık, 'Ene' ile zorunlu olarak biçim kazanıp, daha sonra yine onunla şekilsizliğe geçip yeni bir biçim kazandı. Tanrı, 'Ene' ile hiçbir kelimenin ifade edemeyeceği zatıyla bile konuştu."³⁴ Bununla Mirdad, Tanrı'nın onu ifade eden tek sözün 'Ene' olduğunu ve bu sözün varlık aleminin vahdet halinde olduğunu sembolize etmektedir: "Tanrı, 'Ene' dediği zaman her şeyi söylemiş olur. Çünkü görünen ve görünmeyen hiçbir dünya, doğan ve doğmayan hiçbir varlık, geçmiş veya gelecek hiçbir zaman, hiçbir kum zerresi yoktur ki bu sözde mevcut olmasın. Bütün varlıklar ondandır. Var olan her şey onunla yaşıyor."³⁵ Nu'ayme'ye göre insanlar, 'ene', 'söz' ve 'anlayış ruhu'nun oluşturduğu 'mükemmel düzene' Tanrı adını

²⁹ Selaheddin Xelilov, a.e., s. 294.

³⁰ A.e., s. 296.

³¹ A.e., s. 298.

³² A.e., s. 299.

³³ Mikhail Naimy, a.e., s. 90.

³⁴ Selaheddin Xelilov, a.e., s. 299.

³⁵ A.e., s. 299.

vermişlerdir. Aslında insanın da bu özelliklerden bir zerre taşıyarak uluhiyete sahip olamamasını yazar, insanın kendisi ile varlığının zâtı, yani Tanrı arasındaki savaştan kaynaklandığını belirtir. Bu durum, insanın gözlerindeki perdeleri kaldırması, zâtıyla irtibatını idrak etmesi anına kadar devam eder. Bu noktaya kadar insan azap ve acı içerisinde kıvrınır. Eserdeki tahkiyecinin ‘Çakmaktaşı’ vadisi boyunca çeşitli zorluklarla ‘Mabed’e doğru tırmanması da aslında bu durumu sembolize etmektedir: “*Ben, ellerimle, dizlerimle ve parmaklarımla yol açmak zorunda kalıyordum.*”³⁶ Sonunda, manevî kemâl yoluyla kendi insanî zaaflarından uzaklaşan, nefesine hakim olan insan yaratıcısını bulmuş olur: “*İnsan, Tanrı’sını taşıyan bir buluttur. İnsan kendi kişiliğinden vazgeçmediği sürece gerçek kişiliğini bulamayacaktır. Kişiliklerinden vazgeçenler gerçeği de bulmuş olurlar.*”³⁷

Nu‘ayme’nin bu düşüncelerini Hristiyanlık ve Müslümanlıkla örtüştüğünü görüyoruz. Hristiyanlık inancına göre, ‘Sema Padişahlığının sırrını bilmek’ yalnız mümin insanlara verilmiştir. ‘Nitekim kimin imanı varsa, ona daha fazlası verilecektir. İmansız kimseden ise sahip oldukları da alınacaktır’ diyen İsa peygamber, Yeşaya peygamberin cahil insanlar için dediği sözleri talebelerine hatırlatır: “*Devamlı olarak duyacaksınız ama hiçbir şey anlamayacaksınız. Devamlı bakacaksınız; ama görmeyeceksiniz. Çünkü insanların kalpleri katılaşmıştır. Gözlerini kapatmışlar ki görmesinler.*”³⁸

Hristiyanlık, insan ruhu ve Allah arasındaki ruh bütünlüğünü telkin etmektedir: “*Nitekim söyleyen siz değilsiniz, sizdeki Baba’nızın ruhudur.*”³⁹ İncilde, insanları Tanrı nurunun bir parçası olan manevî gözle – iç alemiyle görmeğe çağırılmaktadır: “*Bedenin çırağı gözdür. Eğer gözün sağlam olursa tüm bedenin nurlu olacaktır. Ancak gözün kusurlu olursa bütün bedenini karanlık kaplayacaktır. Zamanla bu karanlık öylesine derinleşecektir ki artık ondan kurtuluş yolu bulunmayacaktır.*”⁴⁰

Araştırdığımız konu, İslam dini ve onun temel ilkelerinden sayılan insandaki basiret gözünün varlığına işaret etmektedir. Müslüman düşüncesine göre hakikati idrak etmeyenler sağır, dilsiz ve kördürler. Konuyla ilgili Bakara suresinde şöyle buyrulmaktadır: “*Allah, iman edenlerin dostudur, onları zulmetten çıkarıp nura yönlendirir. Kafirlerin dostu ise Tağut’tur. Onları (kafirleri) nurdan ayırıp*

³⁶ Mikhail Naimy, *a.e.*, s. 14.

³⁷ Selaheddin Xelilov, *a.e.*, s. 304-305.

³⁸ *A.e.*, s. 140.

³⁹ *İncil*, s. 32.

⁴⁰ *İncil*, s. 23.

zulmete yönetir. İşte onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalacaklardır!"⁴¹ Kur'an-ı Kerim'de basiret sahiplerinin ibret alacakları çok sayıda kıssa vardır.

İslam inancına göre Allah, kafirlerin kalplerini mühürlemiştir. Nisa suresinde şöyle buyrulmaktadır: "*Onlar; verdikleri ahdi tutmadıkları, Allah'ın ayetlerini inkar ettikleri, peygamberleri haksız yere öldürdükleri ve kalplerimiz perdelidir dediklerinden dolayı Allah'ın lanetine uğradılar. Küfürlerinden dolayı Allah onların kalplerini mühürlemiştir.*"⁴² Allah'ın kalplerini mühürlediği ve gözlerini perdelediği insanlar, Kurana göre dünyada rezil, ahirette ise büyük bir azaba çarptılacaklardı. Onlar, Allah'ın ayetlerini yalanladıkları ve hak yolundan azdıkları için sağır ve dilsiz kalmaya mahkum olmuşlar. Bunlar sadece insanlar arasında değil, aynı zamanda tüm mahlukatın en kötüsü sayılırlar: "*Biz, cinlerden ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, ama anlamazlar; gözleri vardır, ama onlarla görmezler. Kulakları var, ama duymazlar. Onlar hayvan gibi, hatta daha aşağı derecedeler.*"⁴³ "Yer yüzünde tekebbürlük edenlerin" – sağır, kör ve dilsizlerin kurtuluş yolunu da İslam dini gösteriyor. Bu, yalnız manevî temizlik, kalple Yaradan arasında manevî bağların kurulması ve Hak nuruyla aydınlanmakla mümkündür: "*Ey iman edenler, eğer Allah'dan korkuyorsanız O, size hakkı batıldan ayırd eden (bir nur) bahşeder, günahlarınızı örtüp sizi affeder. Allah büyük lütuf (merhamet) sahibidir.*"⁴⁴ İslam düşüncesine göre, Allah'ı, O'nun peygamberini ve iman edenleri kendine yakın bilen insan muvaffak olacaktır.

Hem Hristiyanlık, hem de İslam dinine göre, Allah'ın seçtiği peygamberlerin önemli misyonlarından biri de insanları Hak nuruyla aydınlatmaları, onların cehalet perdelerini ortadan kaldırmalarıdır. Mîhâil Nu'ayme'nin peygamber misyonu yüklediği eserinin kahramanı Mirdad da aynı görevleri gerçekleştirmeğe çalışmıştır. Bundan dolayı "Mirdad'ın Kitabı" romanı İslama ve Hristiyanlığa yazarın kendine özgü bir tarzda tüm insanlara humanizm ve manevî değerler noktasından bakan eserlerindedir.

⁴¹ Bakara/46.

⁴² Nisa/106.

⁴³ Araf/179.

⁴⁴ Enfal/29.

Sonuç

Mihâil Nu‘ayme’nin “Mirdad’ın Kitabı” romanında İslam ve Hristiyanlık, sufizm ve mistisizm konularının çeşitli yönlerden ele alınması daha çok yazarın fanî dünya ve tüm varlıkların gerçek kaynağı konusundaki düşüncelerine hizmet etmektedir. Nu‘ayme’ye göre fanî dünyanın prangalarından kurtulan insan ilahî gerçekleri anlaya bilmektedir. Ona göre de Nu‘ayme, dünyanın ilahî dengesinin ayarlanması için Allah tarafından seçilmiş peygamberlerin toplum içerisindeki önemli rollerine dikkatleri yöneltmek suretiyle peygamber konusunu işlemektedir. Nu‘ayme’nin bu konuya yaklaşımı farklı ve kendine özgü bir durum arz etmektedir. Bu, yazarın tek Yaratan karşısında insanların eşitliği düşüncesinden ireli gelmektedir. Çeşitli dinleri temsil eden ‘Gemi’ motifi de bu düşüncenin ürünüdür. Bunun başlıca göstericilerinden biri de yazarın düşünce dünyasında evrensel değerlere esaslanan sufi düşünce tarzının önemli yerinin olmasıdır.

“Mirdad’ın Kitabı” romanında bahsi geçen konuların çeşitliliği tanınmış Arap yazarının geniş düşünce tarzına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

INFORMATIVE ABSTRACT**ISLAM AND CHRISTIANITY IN "THE BOOK OF MIRDAD" BY MÎKHÂÎL NU'AYMA****Besire EZIZELIYEVA***

Mîkhâîl Nu'ayma was one of the prominent representatives of Arab immigrant literature emerging in the beginning of the 21st century. He was a poet, writer and literary critic. His works are rich with philosophical views.

Mîkhâîl Nu'ayma benefited from the different sources of the literary-philosophical thoughts of the Eastern and Western culture and his works reflected them. His novel, "The Book of Mirdad", which he wrote in English, has had an important and significant place in his literary legacy. The author's views about life, being, God, death, and many other subjects have been conveyed in this novel, which consists of two parts, "The Story of the Book" and "The Book".

In "The Book of Mirdad" the ideas that are rooted in Islam and Christianity as well as Sufism and the mysticism are connected around different subjects. When talking about the temporary and divinity, the notion of "I", the spiritual evolution of the human being, prophetism, the writer presents many original ideas of his own in addition to his references to the above mentioned sources. The fragments from the life of Noah and the people around him as well as the events happened in a few years following the Great Flood play a significant role in the plot. The author skillfully takes advantage of this epic to convey his own ideas and comments on the prophetic missions based on the character Mirdad. Mîkhâîl Nu'ayma tries to connect Prophet Muhammad and Jesus Christ on the basis of the equality of all human beings in the presence of God who is the one and only. The theme of the ark in the novel also symbolizes the idea of the unity of all religions.

Different sub-plots and subjects presented in the novel can also be seen in Islam and Christianity as well as in Sufism. The narrator, who ascends the Altar Peak through Flint Slope facing many difficulties during this journey, symbolizes

---

* Dr., Azerbaijan National Academy of Sciences , Institute of Literature (abasira@mail.ru).

a man who wants to set himself free from the clutches of this temporary world and attain a divine position. Although the journey of the seeker, who is heading towards the divine goal by purifying his desires, is being looked at from the Sufism perspective, there are also many observations here that come from Islam and Christianity.

The ideas about the Holy Spirit in the book come from Christianity, but at the same time the ideas about the oneness of God are from Islam. The ideas about spiritual insight come from both religions.

The subject of “I” plays a significant role in Nu‘ayma’s literary works. When presenting his ideas about this concept, Nu‘ayma uses the views from the different religions and the schools of thought. According to Nu‘ayma, “I” is both a creator and a creation. The divinity and the greatness of “I” come from God, but its evilness and bad deeds are rooted in the actions of the human being.

The view about the wholeness and unity of the human soul and God in “The Book of Mirdad” is also in sync with the ideas that come from different religions and philosophical sources. It is evident that in presenting the main subject, the temporary world and divinity, and the missions of the prophets sent by God to carry out his divine orders, Mîkhâîl Nu‘ayma proficiently uses Islamic and Christian views and puts forward his own original thoughts.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim, Müminin Neşriyatı, Bakü, 2001.

Cümşüdoğlu, N., Füzuli'nin Senet ve Marifet Dünyası, Süruş, Bakü-Tahran, 1997.

el-Hûrî, Yuhannâ, *Radd alâ Mihâil Nu'ayme fi Mirdâd*, Saydâ, 1956.

Hamidov, Mahir, "Mihâil Nu'ayme'nin Poetikası ve Şiirleri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

İmanquliyeva, Aida, Yeni Ereb Edebiyatı Korifeyleri, Elm, Bakı, 2003.

İncil, Bibliya Tercüme Enstitüsü, Bakü, 1993.

Naimy, Mikhail, *The book of Mirdad*, Arkana Penguin Books, New York, 1993.

Naimy, Nadeem, Mikhail Naimy, Department of Arabic American University of Beirut, Beirut, 1967.

Nu'ayme, Nedîm, *Tarîku'z-Zât ilâ Zât*, Balamand, 2001.

Rabî'a Bedî' Ebî Fâdil, *el-Fikru'd-Dînî fi'l-Edebi'l-Mehcerî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992.

Xelilov, Selaheddin, Aida İmanquliyeva Yaradıcılığının İziyle, Şerq-Qerb, Bakü, 2009.